

Kıbrıs'ta Venedik'ten Bir Osmanlı

İbrahim NUMAN*

Soru

Siz hiç dairevi-yıldız biçiminde bir Rönesans şehrindeki bir evin kafesi cumbasından, Gotik Camisinde vakit namazını kıldırıktan sonra Franko-Lâtin yapılı Bedestenden temin ettiği o günkü rızkını, âdetâ maddî mânevi destek verircesine birbirine yaslanmış evlerin meydana getirdiği incecik, gölgeli serin sokaklardan birbirinde ilerleyerek paylaşmaya götürmekte olan mahalle imamının arkasından baktınız mı?

Özet

Bidayette ne olursa olsun, tabiatı icabı eşya, onu işleyen elinde şekillenir, hem de âmilinin karakterini yansıtır olur. Benzer bir şekilde, âmil durumundaki kuvvetli bir kültürün tesir sahasına giren kişiliklerin de, bu kültür istikametinde değişmeler, dönüşmeler ve gelişmeler yaşaması kaçınılmazdır. Şehirler de doğan, büyüyen, gelişen, değişen, dönüşen ve belirli kişilik kazanan varlıklardır.

Dünyanın en fazla gün görmüş, geçirmiş şehirlerinden biri de Kıbrıs'ın başkenti Lefkoşa'dır. Tarihinin erken dönemlerinde küçük bir kırsal yerleşmeden ibaret olan şehir, Mısırlılar tarafından genişletilmiş, Lüzinyanlar tarafından büyük bir ortaçağ kenti olarak geliştirilmiş, Venedikliler tarafından ise bir Rönesans suruna kavuşturulmuştur. Uzun bir Osmanlı döneminden sonra, İngilizlerle birlikte surların dışına taşarak yeni kurum, fonksiyon ve binalara kavuşan Lefkoşa, bugün modernle tarihi birleştiren yapıya sahip bir şehirdir.

Sözkonusu dönemlerin izlerini geniş olarak ihtiva eden Lefkoşa suriçi esas kimliğini Osmanlı'ya borçludur (Res. 1).

Bu çalışmada Suiçi Lefkoşa'sının kimlik meseleleri ele alınıp irdelenecektir. Ancak, bunu yaparken gayemiz, zaman fasılaları içinde şehre hakim olan kültürlerin birbirlerine olan üstünlüklerinin mukayesesini yapmak veya bir kültür tarihi yazmak değildir. Burada, çok kültürlü mirası yanında surları ile tam bir Rönesans Venedik şehri olarak planlanan şehrin Osmanlı kimliğine nasıl sahip olabildiğini sorgulamak olacaktır. Böylece de içtimai, iktisadi yapısı ve müesseseleri ile Osmanlı kültürünün bir şehri yeniden yapılandırması üzerinde durulmağa çalışılacaktır.

* Prof. Dr., Doğu Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, KIBRIS

Takdim- Tarihçe:

Tartışılacak kimlik konusunu daha iyi anlayabilmek için Lefkoşa'nın tarihine (Salvador, A.L., 1982; Hill, G., 1949-72; Luke, Sir. H., 1989) kısa da olsa bakmakta yarar bulunmaktadır.

Lefkoşa, Kıbrıs'ın hemen ortasında, Türkler tarafından Kanlıdere adıyla anılan, derenin kıvrımları arasında, neolitik çağdan beri kurulan müteaddid yerleşim birimlerinin birbirini takibi ile ortaya çıkmış bir şehirdir.

Bu isim ile ortaya çıkışının, "Lidra" diye bilinen son antik yerleşimin (Keshishian, K.K., 1990) o dönemde Kıbrıs'ın hakimi, Mısır krallığından Ptolome Soter'in (MÖ 312-285) oğlu Levkon tarafından yeniden inşa edilmesi ile olduğu birliktedir. Yeni şehir banisinden dolayı "Levkontheon" olarak isimlendirilmiş; "Levkusa" ve "Kermia" diye de anıldıktan sonra Bizans döneminde "Levkosia" olarak benimsenmiş, Türkçede "Lefkoşa" ya çevrilmiştir. (Gürkan, H., 1996; Keshishian, K., 1990).

Şehrin bu devrine ait fiziki yapısı hakkında fazla bir malûmat bulunmamasıyla birlikte Kanlıdere'nin içerisinden geçtiği bir yerleşim olduğu üzerinde birleşmektedir. Salamis ve diğer antik Roma şehirleri yanında Lefkoşa, MS 600'den başlayıp 300 yıl sürecek Müslüman-Arap akınlarına kadar hep geri planda bir yerleşim olmuştu. Bu bakımdan şehirde gerek Roma, gerekse Bizans'a ait kayda değer mimari eser intikal etmemiştir. İdarî faaliyet olarak bu devre kadar ancak bir Ortodoks piskoposluğunun varlığından bahsedilmekle birlikte, sözkonusu akınlar sebebiyle başkent olarak intihab edilmiş ve Bizans dükalığının da Lefkoşa'ya taşınmış olduğu anlaşılmaktadır (Cobham, C.D., 1908).

Lefkoşa bundan sonra sırası ile Bizanstan kopan Isaac Comnenus'a, haçlı seferlerinin meşhur Templar (Mabet) Şövalyelerine, 1192'de adayı devralan Latin asıllı Lusignan (Lüzinyan) krallarına ve Venedik dükalığına başkentlik yapacaktı.

Şehrin Orta Çağ Kimliği:

Lefkoşa'da en kayda değer değişim ve gelişmenin 1498 yılına kadar sürecek Lüzinyan krallığı zamanında olduğunu görmekteyiz (Salvador, D.B., 1981). Bir haçlı arması etrafına çizilmiş krokiden başka bir harita mevcut olmamakla birlikte (Keshishian, K.K., 1990), güney tarafında bir yarı daire, kuzeyde daha düzgün iki kenarın oluşturduğu burçlu bir surla tahkim edildiği anlaşılan şehrin içinden de Kanlıderenin geçmekte olduğu tahmin edilmektedir (res.2.), (Perbellini, G., 1992).

Dünya mimârî mirasının ehemmiyetli Gotik örnekleri olan St.Sofia (Seli-miye-Ayasofya Câmii) (Res.10.) ve St.Katerina (Haydarpaşa Câmii) gibi katedraller bugün bile fonksiyon değişiklikleri ile kullanılmaktadır. Mevcut olmayan benzer eserler de dikkate alındığında söz konusu dönemde (Enlart, C., 1899) Lefkoşa'nın Ortodoks-Bizans yerine Katolik-Latin bir kimlik kazanmış olduğu günümüzde dahi açıkça hissedilmektedir. Lüzinyan Lefkoşa'sının seyyah, artist, müzisyen ve haçlı şövalyelerin dolanıp, prenseslerin sallandığı; muhkem bir sur içinde yine muhkem taş binalarda hayatın geçtiği; tipik, zengin bir Orta Çağ Avrupa şehri olduğu seyyahların ifadelerinden de (Cobham, C.D., 1908) rahatça okunabilmektedir. Şehrin bu ihtişamlı günleri müteaddit depremler yanında, önce 1373 Ceneviz ve müteakiben 1426 Memlük muhasaraları ile sarsılmış; ancak Lefkoşa'nın Orta Çağ gotik kimliğindeki en büyük tahribat Venedik hakimiyetinin (1489-1571) sonlarında vuku bulmuştur (Cobham, C.D., 1908).

Şehri Osmanlı tehdidine karşı tahkim maksadı ile yeni bir sur inşası ile başlatılmış bu yapı faaliyeti, yalnız şehir plânında yapılan değişikliklerle hudutlu kalmayıp (Res.2.) Lefkoşa'nın geçmişe ait kimliği üzerinde de ehemmiyetli değişiklikler getirmiştir. Herşeyden evvel şehir, plânı itibarıyla küçültülüp, şeklen değiştirilerek dairevi bir surla ihata edilmiştir.

Rönesans ve Barok devir Avrupasında bilhassa mimar ve askeri mühendislerin "planlı ideal şehir" arayışlarından (Benevolo, L., 1993; Kostof, S., 1991) Venedik Lefkoşası'nın da nasibini aldığını görmekteyiz. Scamozzi'nin tabyalarla desteklenmiş dairevi ideal surlu şehir önerisi ile Francesco di Giorgio Martini'nin buna benzer çokgen radial şemalı "tasarlanmış şehir" ve Barok şema (Mumford, L., 1961) anlayışlarına paralel bir organizasyon şeması Palmanova gibi Lefkoşa'ya da tatbik edilmiştir (res.3-6).

Daha önceleri organik gelişen şehir surları yerine, Osmanlıyı karşılayacak güçte, ok şeklinde çıkıntı yaparak on bir tabya ile desteklenmiş bir daire ve bunu çevreleyen su doldurulacak bir hendek şeklinde tasarlanmış sur (res.3.) ve suriçinde muhtemelen radial düzende gelişerek oluşacak organizasyon şeması Lefkoşa'ya pahalıya mal olmuştur. Herşeyden önce bidayetten beri şehrin içinden geçen Kanlıderenin yönü değiştirilmiş ve hendeğin böylece su ile doldurulacağı farzedilmiş; Lüzinyan, hatta önceye ait surlar tamamen yıkılmıştır.

Osmanlı muhasarasını gösteren bazı gravür ve anlatımlar (Diedo; Copham 1908) (res.4) incelendiği takdirde Ceneviz ve Venedik tahribatının bununla da kalmadığı izlenebilmektedir. Bir taraftan acil taş ihtiyacı diğer taraftan da mutasavver ışınal plânın tatbikatına zemin hazırlama olsa gerek, bu tasvir-

lerden geniş açık alanlar ve caddelerin varlığı (Paşaoğulları, N., 2004) eskiye ait pek çok yapının daha Osmanlı öncesinde ortadan kalktığını göstermektedir.

Venedikten bir Osmanlı / Lefkoşa'nın Türk-İslam Kimliği:

Peşin hükümlerle; Lefkoşa Osmanlı döneminde tahrip edilmişti şeklinde bir kanaat serdetmek batılılarca bir adet haline getirilmiş bulunmaktadır (Keshishian, K.K., 1990). Bu konuya tarafsız olarak yaklaşmak isteyenler için yukarıda kısaca bahsettiğimiz tablo bile yeterli bir fikir verebilecek mahiyettedir sanırız.. Ancak, Gotik asarın mevcudiyetine binaen, bugün bile Kıbrıs'ı Avrupa'nın en uç noktası addeden bir zihniyetin, 1571'de fetihle başlayarak, o günlerde halâ devam ettiği varsayılan Franko-Latin kimliğini kaybedip Lefkoşa'nın bir Osmanlı şehri kimliğine bürünmesini kabullenmesi muhaldir.

Bu değişim ve dönüşümün evvelâ mânevî çehresine kısaca bakmak yerinde olacaktır. Genelde ortaçağ, hatta kısmen şimdilere bile sarkan hristiyan mimârisi ve san'atının esas karakterini teşkil eden kasvet ve kendi peygambere yaptığı 'ihânetin ezikliğini ve ızdırabını yansıtan bir anlayıştan (Ayverdi, S., 1975), huzur ve sükûn üzerine binâ edilen mânevî havaya sahip bir şehre ancak kendine vahdeti şiar edinmiş Osmanlı ile varılabilecekti. Gerçekten de Lefkoşa bu devrede, Türk-İslam fikriyatının Hak merkezli değerleri ve motiflerinin, cemiyetin iç dünyasında cereyan eden mânevî ihtizazlar halinden çıkarılıp, mekân ve madde plânına hacimler, çizgiler, hareketler ve sesler armonisi olarak tatbik edileceği bir şehir olmuştur (res.7-9.). Tabiri diğeri ile bir Osmanlı Şehri.

Bu transformasyonun bir anda, tek bir sahada olamayacağı aşikardır (Doratlı, N., 2000). Üç yüz senelik zamana yayılan bu hâdisenin tümü ile anlatılması ise böyle bir yazının çok ötesindedir. Burada ancak muhtelif başlıklara işaret edilebilecektir.

Bunlardan başlıcası, belki de dönüşümde en önemli etken olanı, şehre kendine mahsus özellikleri ile menşei Türk ve İslâm geleneklerine bağlı yeni bir hayat tarzının; hayatı fizikî, içtimai ve iktisadi olduğu kadar mânevî çehresi ile de bir bütün olarak ele alan bir anlayışın takdimidir (Numan, İ., 2002) (res.8,10,11). Tabiidir ki böyle bir yenilik, müesseselerdeki, dolayısı ile de şehrin morfolojik yapısındaki değişikliği de berâberinde getirecektir. Her şeyden evvel aile yapısı, komşuluk münasebetleri ve mahalle (res.11.) telakkilerindeki değişimi görmekteyiz. Orta Asyadan getirip İslâmı kutsileştirdiği aile yapısı ve münasebetlerini Kıbrıs'a da taşıyan Türklerle birlikte belkide ilk değişiklik Lefkoşa evinde olmuştur. (Pulhan, H.-Numan, İ., 2005). Avlulu,

hayatlı, cumbalı .., geleneksel türk evi (res.13-14), tek başına yeni bir unsur olarak şehir kimliğine girmiştir (Pulhan, H.- Numan, İ., 2001). Ancak, yaşayan bu mukaddes hücrenin hayatiyetini muhafaza edebilmesi bünye içinde kendi emsali bir başkasının mevcudiyetine bağlı olduğu kadar, bunlar arasında kurulacak saygılı ve düzenli münasebete de bağlı olduğundan, zamanla bu mânâyı paylaşan Osmanlı sokakları da (res.12-14) şehir dokusunun önemli bir ögesi olarak yerini almıştır.

Bu kısa sunuş çerçevesinde zâten teferruatı ile bilinen Türk evi ve sokağını anlatmak malûmu ilâmdan başka bir şey olmayacağından şu kadarla yetinmek isteriz ki bu hususlardaki kimlik değişikliği birbirini tâkib eden safhalarda vücut bulmuş gibi görünmektedir.

Bunlardan ilki fethi takib eden ve acil iskânın gerektiği devrede gerçekleşen yerleşim ve yapılan müdahaleler ile bunu tâkib eden, zamana yayılmış imar (Yıldız, N., 2004; Aslanapa, O., 1975; Uluçam, A., 1993) faaliyetlerindeki mahiyet değişiklikleridir. Gerçi zamanla, bilhassa Lâtinlerin çekilmesi ile de devam etmekle birlikte ilk devrelerde, gerek Venedikliler tarafından veya fetih esnasında tahribata uğramış, gerekse terkedilmiş veya nâtamam yapı stoğunun, bilhassa evlerin, tâmir ve tevsi ile ehemmiyetli kimlik değişikliklerini hemen ortaya çıkmıştır. Bu tip yapılarda Lüzinyan kimliği üzerine vurulmuş bir Osmanlı damgasından bahsedilebilir (Numan, İ., 1993) (res.15.). Latin ve Venedik plânlı evlerin ilâve edilen hayatlar vasıtası ile bahçe ile bütünleştirilmesi; kapalı, ağır, taş cephelerin üst kat pencereleri ve cumbalarla açılıp hafifletilerek, mahremiyet dairesi çerçevesinde sokak-ev-avlulu hayatının bütünleştirilmesi ana müdahaleler olarak ifade edilebilir.

Bugün sayıları az kalmakla birlikte yeni anlayışları ile bu tip Latin-Osmanlı veya Venedik-Osmanlılar Lefkoşa'ya halâ değişik bir hava getirmektedir. Bunları, daha geniş ve daha müreffeh zamanlarda yapılmış, ancak bugün birçoğu kaybolmuş konaklar ve evler takib etmektedir (res.13).

Ev deyince sokak, sokak deyince mahallenin takib edeceği aşikardır. Yıldız plânlı Barok devir Lefkoşa'sının cetvel düzenli grid veya radial geniş yollarının bugün ancak bazı gravür veya haritalarda kaldığı görülmektedir (res.3,6). Surların Osmanlı fütuhuna ancak yetiştirilebildiği düşünülürse Venedik plâncıları tarafından teklif edilen geniş yolların hiç açılmamış olacağı; Lüzinyan (Lusignian) yollarının ise işaret edildiği kadar düzgün olmadığı rahatlıkla (res.4) kabul edilebilecektir. Zîra, Türk devri Lefkoşa'sı, daralıp genişleyen kıvrımlar ve çıkmazlar yaparak ilerleyen; tıpkı bir insan vücudunda hayatiyetin ve mânevîyetin en küçük zerrelere taşınma ameliyesini icrâ edercesine, tipik, organik bir Osmanlı sokak dokusuna sahiptir. Sokaklarda cereyan eden

içtimâi hayat (res.8) ise şehre başka bir açıdan yeni bir kimlik kazandırmış bulunan ve başlıbaşına ele alınması gereken bir konudur.

Sokaklarla birlikte, şehrin dokusunu meydana getiren diğer önemli bir unsur da açık alanlardır (Paşaoğlu,N.,2004). Kıbrıs'ın İngilizlere devri yıllarında çizilmiş bulunan bir haritadan (Kitchener,1882) pek az bozulmuş hali ile Osmanlı'dan nasıl bir Lefkoşa intikal ettiğini okumak imkânına sahip bulunmaktayız.(res.1).

Lüzinyan devrinden beri şehrin merkezlerinden bir durumundaki Selimiye Câmiî(Ayasofya) çevresi (res.10) ile Saryönü (Luzinyan-Venedik-Osmanlı sarayları önü) artık Türk-İslâm hüviyetine bürünürken, merkezî hanlar arasında kalmış Asmaaltı gibi açık alanlar da çarşı içinde hayatın birer çekim noktası halinde zuhûr etmişti (Res.16.). Bunlar yanında câmi önleri beş vakit buluşma noktası olurken, mezarlıklar ve evliye kabirleri "ondan geldik yine ona döneceğiz" hükmünü her an, her geçene hatırlatan mânevî elemanlar; şehit kabirleri de milli hâfizayı canlı tutan unsurlar olarak şehir hayâtiyetinin koparılmaz parçaları olarak yer almakta idi. Ancak, hemen ölecekmiş gibi mâneviyata sarılmak yanında, hiç ölmeyecekmiş gibi yaşamaya sarılmanın da bir düstur olduğu cemiyet felsefesinin, eğlenecek mekânları da temin etmeyi unutmamış; Tekke Bahçesi, Uçan Sular, Hisarüstleri, Hisaraltları (res.17) gibi mesire ve bayram yerlerini de (Hikmetağalar,H.,2005) bu meydana hizmete sunduğunu belirtmek gerekir.

Venediğin dikili taşları, Lüzinyan monümental kemerleri, orta çağın maddeyi ilâhlaştırırcasına vurgulayan unsurları ve mimârisi yanında iddiasızca halka götürdüğü hizmetle âbideleşen bir sebil, bir çeşme de Osmanlı'nın hayat felsefesi kadar Lefkoşada'ki imâr anlayışını da belirten unusrıldır (res.18).

Değişen hayat tarzı ve hayat felsefesi ile birlikte müesseselerin ve buna bağlı olarak binâlarının ve san'atın da değişikliğe uğrayacağı (Numan,İ.,2002); yeni hizmet yapılarının mimâriye takdim edileceği aşikârdır. Türk devri ile birlikte Lefkoşa'nın şehir dokusuna ve morfolojisine olduğu kadar Kıbrıstaki Türk san'atına (Aslanapa,O.,1975; Esin, E.,1965; 1969; İslâmoğlu,1984; Uluçam, A., 1993) da hediye edilen yenilikler arasında neler yok ki!

Bursa'nın Koza hanınının bir benzeri Büyük Han (Öney,G.,1971; Başak, İ., 1979) (res.19.), Kumarcılar Hanı, Deveciler Hanı; Şehrin sadece iktisadiyat ve konaklama hizmetlerine değil kitleleri, kemerli avluları, sivri bacaları ile şehre yeni bir çehre kazandırmıştır. Ya Arastaya ne demeli. Sıra dükkanları ile (res.11) sadece Lefkoşa'nın değil, adanın tamamının ticârî câzibe merkezi

oluşturdu (Hikmetağalar,H.,2005). Bünyesinde hâmil bulunduğu Loncalarla bir taraftan organize zenaat ve ticareti disiplin altına alırken, diğer taraftan getirdiği çalışma ahlâkı ile sadece kendi mensuplarını değil âdetâ şehir hayatına mânevî düzene teşvik etmişti.

Disiplinli üretim ve ticari hayatın fiziki yapıya da yansması tabiidir. Daracık sokağın iki yanında ihtisas sâhalarına göre birbirine omuz vermiş gibi dizilen dükkanlar kepenklerin açılması ile hem üretim hem de satış üniteleri olarak belirlemektedir.

Mânevî disiplinin bir başka merkezi Mevlevi Tekkesi (Numan,İ., 2002) gibi yapıların ise Lefkoşa kimliğinde önemli yeri bulunmaktadır ki zikredilen bu çekim noktası fizikî yapısında bir dizi kubbesinin meydana getirdiği kültüvî manzûmesi ile Lefkoşa silüetinin hâlâ en unutulmaz binâlarından biridir.

Temizlik sadece manâda değil maddede de arandığından Korkut hamamı, Ömerge Hamamı, Emir Hamamı gibi hizmet binâlarının bir taraftan cemiyet hayatının başka bir renkli fonksiyonunu icrâ ederken kubbeleri, fânuslu ışıklıkları, bacaları ile Lefkoşa'ya canlılık getirmekte idiler.

Osmanlı devri ile birlikte şehir hayâtiyeti ve silüetine dâhil edilip Lefkoşa'ya yeni kimliğini kazandıran bunlar ve benzer kurumların en ehemmiyetlisi hiç şüphesiz câmilerdir. Fethin hemen akabinde yapılan tâdilât ve tahvilâtla ortaya çıkan fethiye câmileri yanında yer alan mahalle mescitleri ebat olarak daha küçük ve heyet olarak daha basit olmakla birlikte türk-islâm zevkine daha yakındır. Büyük kubbesi, son cemat mahalli ve minaresinin teşkil ettiği kütle ve hacim organizasyonu ile Arabahmet Câmiî (res.20), Lefkoşa suriçinde klâsik Osmanlı câmilerine tek örnektir.

Bilhassa bu son eser de dahil olmak üzere minâre ve kubbe yanında câmi hazireleri, sebilleri gibi yeni kentsel elemanların, sadece şehrin silüetini değiştirmekle kalmadığı; aynı zamanda Lefkoşa'nın mânevî havasına da yeni bir neşve getirdikleri okunmaktadır.

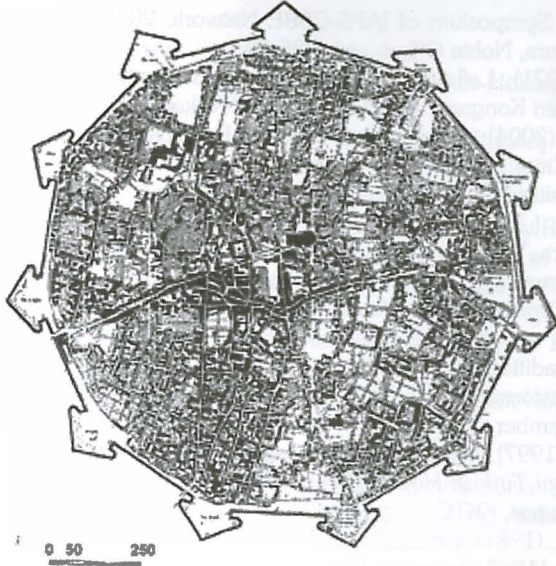
Netice:

Şehirler de hayâtiyeti olan canlılar gibidirler. Canlılara zaman zaman kültür aşısı tatbik edildiği gibi şehirler de benzer muamele ile karşılaşırlar. Başarı, bünyenin istidadı kadar kültürün kuvvetine de bağlıdır. Türk-İslâm kültürü genişleyen Osmanlı medeniyet sahasının tamamında olduğu gibi Lefkoşa'ya da damgasını vurmuş; hattâ sonraları değişen kültür çevrelerine rağmen, suriçi eski şehrin rengine boyandığı Osmanlı kimlik boyası halâ solmamıştır.

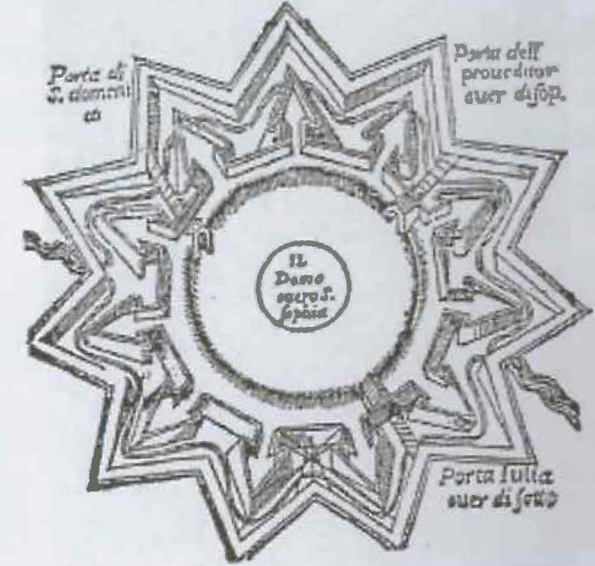
Referanslar:

- Aslanapa, Oktay, (1975); *Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, İstanbul.
- Ayverdi, Samiha, (1975); "Doğu ve Batı San'atının Hareket Noktaları", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 4.y., 1.s., 7-11.s..
- Başak, İlkay (1979), *The Buyuk Han in Nicosia Cyprus*, (Basılmamış Y.Lisans Tezi), ODTÜ., Ankara.
- Benevolo, Leonardo, (1993); *The European City*, Oxford.
- Cobham, Claude D., (1908); *Excerpta Cypria*, Cambridge University Press.
- Doratlı, Naciye, (2000); *A Model for Conservation and Revitalization of Historic Urban Quarters in Northern Cyprus*, (Basılmamış Doktora Tezi), Doğu Akdeniz Üniversitesi, KKTC.
- Enlart, Camille, (1987); *Gothic Art and the Renaissance in Cyprus Paris 1899*, D. Hunt (Trans.&Ed.), London
- Esin, Emel, (1965); *Aspects of Turkish Civilization in Cyprus*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- , (1969); *Turkish Art in Cyprus*, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- Faşlı, Mukaddes, (2003), *A Model for Sustaining City Identity, Case Study: Lefkosa (Nicosia) in North Cyprus*, (Basılmamış Doktora Tezi), Doğu Akdeniz Üniversitesi, KKTC.
- Gürkan, Haşmet M., (1989); *Dünkü ve Bugünkü Lefkoşa*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa.
- Hill, George, (1949-1972); *A History of Cyprus*, Cambridge, 4 vol.
- Hikmetağalar, Hizber, (2005) *Eski Lefkoşa'da Semtler ve Anılar*, İstanbul.
- The Illustrated London News, (1878); Vol. LXXIII, No.2038-2042, July20,27, August 10, 17.
- İslâmoğlu, Mahmut, (1984); *Ülkemiz Kültürümüz*, Nicosia.
- Luke, Sir. Harry, (1989); *Cyprus Under Ottoman Turks 1571-1878*, Nicosia.
- Keshishian, Kevork K., (1990); *Nicosia, Capital of Cyprus Then and Now*, Nicosia.
- Kitchener, Captain, (1882); (harita), *A Trigonometrical Survey of the Island of Cyprus*, London.
- Kostof, Leonardo, (1991); *The City Shaped: Urban Pattern and Meanings Through History*, Boston.
- Mumford, Luis, (1961); *The City in History: Its Origins and its Transformation*, New York.
- Numan, İbrahim, (1992); *Milli Varlığın Tanınmasında Yabılaşmış Çevreleşmiş Çevreleşmiş Hakkında Mütalâalar: Kıbrıs Örneği, Türk Devletleri Arasında I. İlimi İşbirliği Konferansı*, İTÜ, Haziran 1992, II.C., 398-408.s..
- , (2002); *Lefkoşa Mevlevihânesi maddesi*, D.V. *İslâm Ansiklopedisi*.
- Numan, İ.; Pulhan, H.; Dincyurek, O., (2000); *Culture as a Determinant of Identity of the Two Walled Cities of Cyprus*, In Proceedings of World Congress on Environmental Design for the New Millennium, Seoul, pp.534-38.
- Numan, İ.; Dincyurek, O.; Pulhan, H., (2002); *Multi-Cultural Influences on the Development of Traditional Urban Fabric of Nicosia*, in H. Turgut, P. Kellet (eds.), *Traditional Environments in a New Millennium*, Proceedings of Second

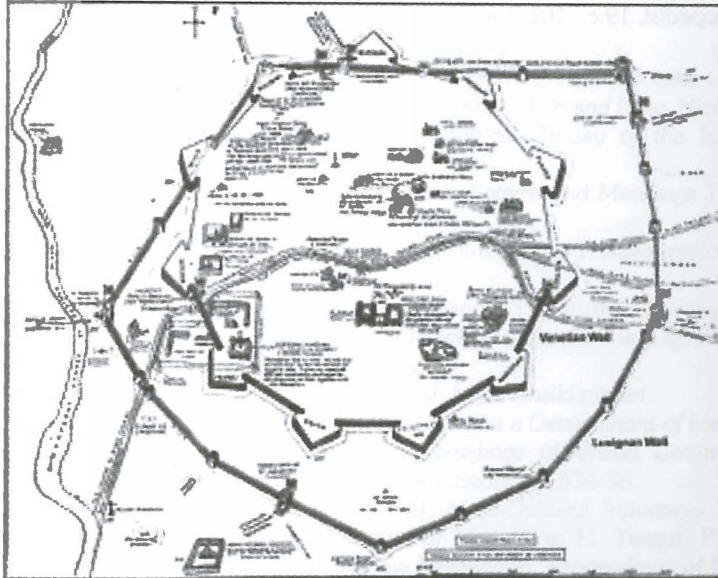
- International Symposium of IAPS-CSBE Network, 20-23 June 2002, Amasya-Turkey, Ankara, Nokta Offset, , pp. 425-30.
- Öney, Gönül ((1971); *Lefkose'de Büyük Han ve Kumarcılar Hanı*, Milletlerarası I. Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, 14-19 Nisan 1969, Ankara 271-97.s..
- Paşaoğulları, Nil. (2004); *A Study on the Design Principles of Public Open Spaces in the Walled Cities: A Case Study*, Nicosia, (Basılmamış Doktora Tezi), Doğu Akdeniz Üniversitesi, KKTC.
- Perbellini, Gianni, (1994) *Outline of Fortified Networks in Cyprus*, IBI Buleten 48, Europa Nostra, Verona.
- Pulhan, H.; Numan, İ., (2001); *Living Patterns and Spatial Organization of the Traditional Cyprus Turkish House*, Open House International, Vol.26/1, pp.34-41.
- , (2005)- *Traditional Urban House in Cyprus as the Material Expression of Cultural Transformation by the Turn of the Sixteenth Century*, *Journal of Design History*, December.
- Pulhan, Hıfısiye, (1997). *Influences of the Cultural Factors on Spatial Organization of the Traditional Turkish House of Nicosia* (Basılmamış Y.Lisans Tezi), Doğu Akdeniz Üniversitesi, KKTC.
- Salvador, Diaz B., (1981); *Urban Conservation, Nicosia Master Plan*.
- Salvador, Luis A., (1982); *Levkosia, The Capital of Cyprus*, London.
- Uluçam, Abdüsselam, (1993); *Kıbrıs'taki Türk Eserlerinin Mimari Özelliği*, Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu, Gazimağusa 28 Ekim- Kasım 1991, bildiriler, 173-200.s.
- Yıldız, Netice, (2002); *Kıbrıs'ta Osmanlı Kültür Mirasına Genel bir Bakış*, *Türkler Ansiklopedisi*, 19.c., 101.Böl.,966-95.s.

Res.1 Osmanlı Devrinden İngilizlere İntikal Eden Suriçi Lefkoşa (Kitchener'den 1882 iyileştirilerek).

Res.3 Stefano Lusignano'nun "Nicosia"/Lefkoşa haritası, 1573, (Demi, 1991)den.

Res.2 Lefkoşa'nın dairevi Venedik Surlarının Lüzinyan Surları ile Mukayesesi (Fash, 2003).

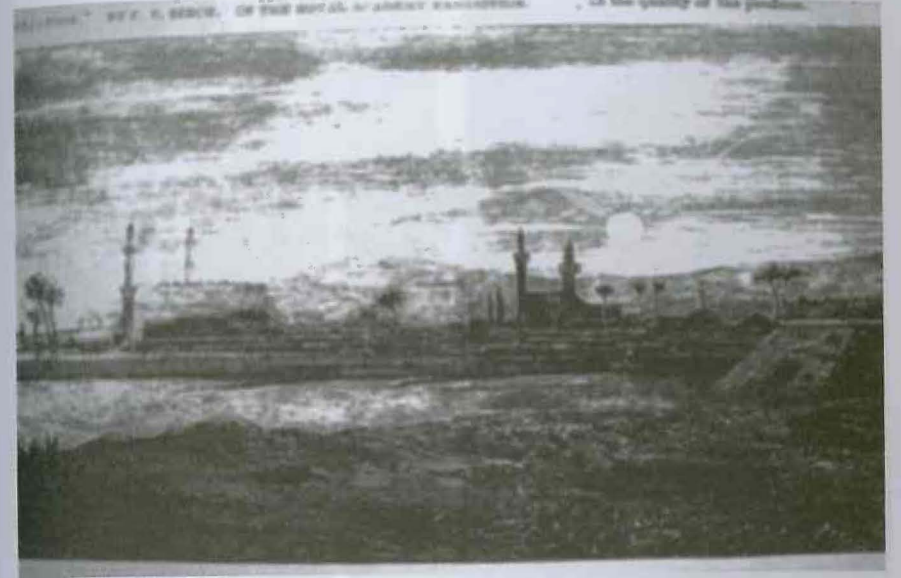
Res.4 Lefkoşa'nın Osmanlı Muhasarasını Gösteren Temsili Çizim.

Res.5 Havadan Lefkoşa (swissair).

Res.6 Havadan Palmanova.

Res.7 İngilizlere devredildiği 1878 senesinde Lefkoşa'nın silüeti (London News Illustratetd 1878)den.

Res.8 Selimiye/Ayasofya Câmii ile Bedesten Önünde Lefkoşa Hayatı (London News Illustratetd 1878)den

Res.9 Lefkoşa'da Bedesten/St. Nicholas ile Selimiye Câmii / Ayasofya Öntü

Res.10 Şimdilerde Selimiye Câmii Öntü Hayatı

Res.11 Arasta

Res.12 Güney Lefkoşa'da Tahtakale Mahallesi.

Res.13 Kuzey Lefkoşa'da Konaklar.

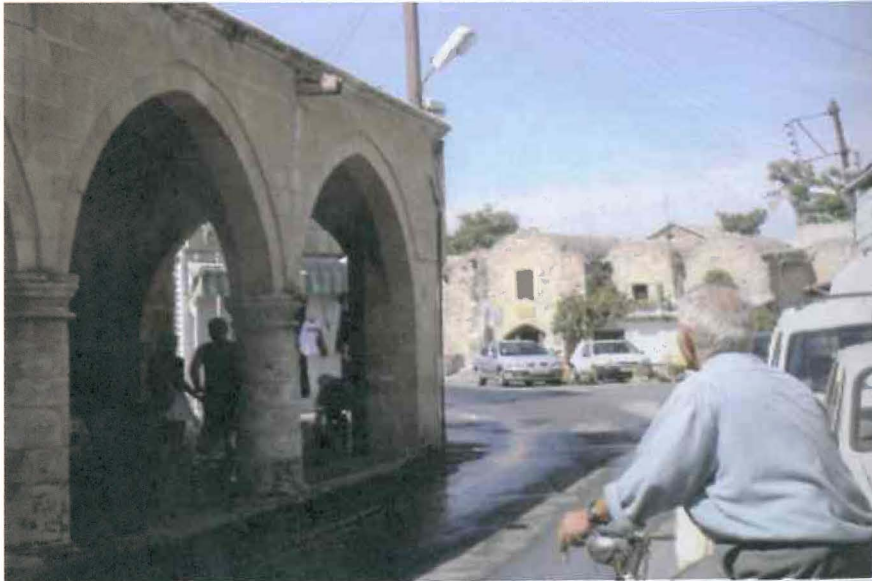

Res.14 Lefkoşa'da Saçaklı Ev.

Res.15 Lüzünyan cephe kalıntıları üzerine inşa edilmiş bir Osmanlı-Lüzinyan / Belediyeler Birliği

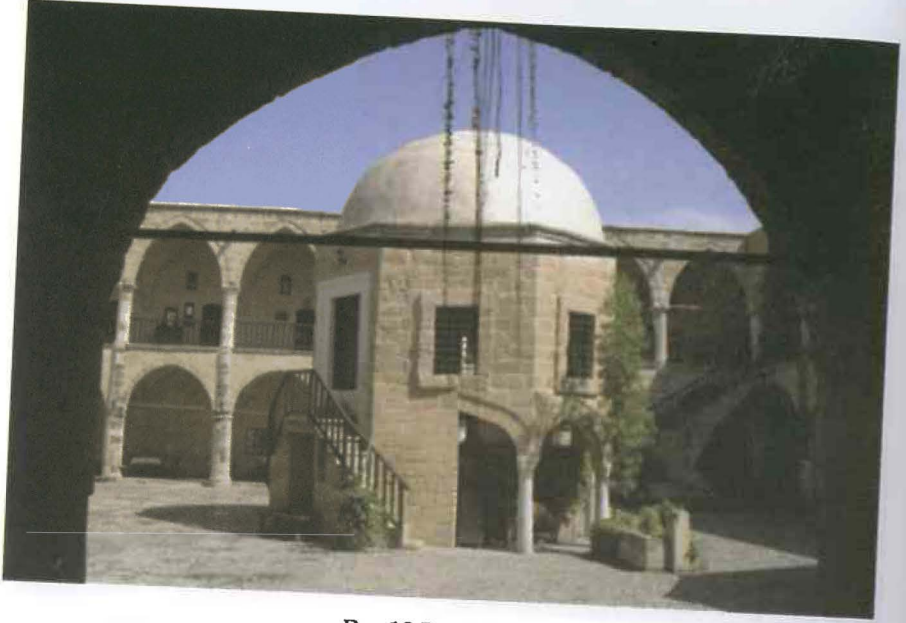
Res.16 Asmaaltı ve arkada Kumarçılar Hanı.

Res.17 Güney Lefkoşa'da Fetih Tabyası üstünde yapı itibarıyla basit fakat Milli-Mânevî değeri büyük Bayraktar Câmii.

Res.18 Ali Ruhi Çeşmesi.

Res.19 Büyük Han.

Res.20 Arabahmat Câmii

Res.21 Ayasofya/Selimiye Câmii,
Değişim-Dönüşüm